

Nota Integrale Gebiedsontwikkeling Werelderfgoed Schokland

gemeente Noordoostpolder
2017

gemeente
NOORDOOSTPOLDER

Gemeente Noordoostpolder
College: 28 november 2017
RTG/Raad: 18 december 2017

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave	2
1. Inleiding.....	3
1.1 <i>Achtergrond</i>	3
1.2 <i>Uitdaging</i>	3
1.3 <i>Doel van dit document</i>	3
1.4 <i>Leeswijzer</i>	3
2. Kaders, visies en beleid.....	4
2.1 <i>Inleiding</i>	4
2.2 <i>Gemeentelijk beleid</i>	4
2.3 <i>Voorzien in Vastgoed</i>	5
2.4 <i>Maatschappelijke en economische effecten</i>	5
2.5 <i>Visies op recreatie, burgerpanel en locatiestudie</i>	6
2.6 <i>Bodemdaling, vernatting en de hydrologische zone</i>	7
3. Op weg naar een oplossing.....	8
3.1 <i>Een integrale opgave</i>	8
3.2 <i>Behoud van archeologische waarden</i>	8
3.3 <i>Een goede toekomst voor Museum Schokland</i>	10
4. Keuze	11
4.1 <i>Welke keuze maakt u?</i>	11
4.2 <i>Businesscase Nieuwe Natuur: behoud van archeologische waarden en ontwikkeling natuur</i>	11
4.3 <i>Pre-businesscase Werelderfgoedcentrum: een nieuw bezoekerscentrum</i>	15
4.3 <i>Proces</i>	16
5. Vervolgproces	18
5.1 <i>Proces Nieuwe Natuur</i>	18
5.2 <i>Procesvoorstel voor nieuwbouw</i>	18
6. Literatuur.....	20

1. Inleiding

1.1 Achtergrond

De gemeente staat voor een keuze ten aanzien van de toekomst van Werelderfgoed Schokland. Het is goed om daarbij rekening te houden met veranderende wensen en omstandigheden om ons heen. Het behoud van het Werelderfgoed is een grote opgave voor de gemeente en alle gebiedspartners. In diverse beleidsnota's is inmiddels vastgesteld hoe om te gaan met erfgoed. Er is meer aandacht voor wederopbouwgebieden en Werelderfgoed in het algemeen: beleidsmatig, bij maatschappelijke partners én bij toeristen. Toch blijkt dat grote delen van het bijzondere en unieke verhaal van Werelderfgoed Schokland niet bekend zijn bij de lokale bevolking, bij de betrokken partijen en bij het brede publiek.

1.2 Uitdaging

Om de Werelderfgoedstatus te behouden, het unieke verhaal bekender te maken én te zorgen dat agrariërs een goede boterham kunnen verdienen, moet Schokland meer 'smoel' krijgen. Een up to date Werelderfgoedcentrum kan daar een centrale rol in spelen. De uitdaging is daarbij een goede toekomst te realiseren voor het Werelderfgoed en ontwikkelingen aan elkaar te verbinden, zodat ze elkaar versterken.

1.3 Doel van dit document

Deze nota stelt de richting voor waarin het Werelderfgoed Schokland en omgeving zich verder kan ontwikkelen. We leggen u de bijbehorende consequenties en risico's voor de toekomst voor.

1.4 Leeswijzer

Hoofdstuk 1: Inleiding: aanleiding en werkwijze

Hoofdstuk 2: Kaders: visies en beleid

Hoofdstuk 3: Op weg naar een oplossing: wat heeft geleid tot deze ontwikkeling

Hoofdstuk 4: Keuze, consequenties en rol gemeente

Hoofdstuk 5: Vervolgproces

Hoofdstuk 6: Literatuur

2. Kaders, visies en beleid

2.1 Inleiding

Op 17 december 2010 is de gemeente siteholder geworden van Werelderfgoed Schokland en omgeving. Daarmee heeft de gemeente de taak om het Werelderfgoed te behouden, beheren en bekendheid te geven.

In 2010 zijn ook de belangrijkste ontwikkelingen vastgelegd in het Managementplan Schokland en in het Convenant Bestuurlijke Afspraken. In 2012 is het rapport 'Naar een duurzaam behoud van Schokland' verschenen. In dit rapport staan verschillende scenario's voor de toekomst benoemd. Deze worden in hoofdstuk 3 verder toegelicht.

De afgelopen vijf jaar is door de betrokken partijen gewerkt aan een structurele oplossing voor het behoud van de Werelderfgoedstatus. Binnen de gemeente zijn de benodigde acties opgenomen in het project 'Integrale Gebiedsontwikkeling Werelderfgoed Schokland'.

Voor het maken van een keuze spelen ook andere beleidsvelden, visies en onderzoeken mee in de afweging. In dit hoofdstuk worden deze aandachtspunten kort toegelicht.

2.2 Gemeentelijk beleid

Er zijn meerdere gemeentelijke beleidsnota's met uitgangspunten die richting geven aan de ontwikkeling die we op Schokland in gang willen zetten.

In de Sociale Structuurvisie (2012) is aangegeven dat de gemeente werkt aan het herstructureren van voorzieningen en het benutten van Buitengewoon Noordoostpolder.

In de Erfgoednota 'Pionieren in erfgoed' (2013) is 'het vertellen van het verhaal' uitgangspunt.

In de Ruimtelijke Structuurvisie (2014) is het uitgangspunt 'een uniek landschap'. Aangegeven staat dat het verhaal van Noordoostpolder verteld wordt aan de hand van een aantal thema's:

- Strijd tegen het water, watermanagement;
- Nieuw land, inpoldering;
- Bedacht op de tekentafel, Mondriaan vanuit de lucht, maakbaarheid;
- Natuur: Waterloopbos, Schokland, Kuinderbos, grootste windmolenpark van Europa, orchideeënhoeve, tulpen;
- Architectuur: Nagele.

Het Sociaal Economisch Beleid (2015-2018) geeft als strategie dat trekkers, zoals Schokland, Waterloopbos en Nagele, in de etalage gezet moeten worden, om bezoekers te verleiden 'de winkel in te gaan' en het gebied in te trekken. Om die reden zijn Schokland en het Waterloopbos als iconen aangehaakt op de zogenaamde 'Metrolijn' (Waterlandlijn) van het NBTC. Doel is spreiding van internationale gasten vanuit Amsterdam naar de rest van Nederland.

De Cultuurnota (2016) heeft als motto 'We gaan het meemaken'. Uitgangspunt is daarbij samenwerking. In de cultuurnota staat ook het volgende: 'Omdat Schokland per jaar 150.000 mensen trekt en bovendien Werelderfgoed is, achten we Schokland in eerste instantie de meest logische plek voor een dergelijk Werelderfgoedcentrum: daar is immers het grootste

publieksbereik te halen. We stellen ons voor dat van daar uit verbindingen worden gelegd met al onze parels in de Noordoostpolder, zoals Nagele, Urk, het Waterloopbos.'

2.3 Voorzien in Vastgoed

In onze dorpen en wijken zijn er accommodaties die activiteiten (mede) mogelijk maken op het gebied van onderwijs, opvang, sport, recreatie, welzijn, zorg en cultuur. De gemeente ontwikkelt momenteel beleid voor gemeentelijk en maatschappelijk vastgoed. In het project Voorzien in Vastgoed wordt een beleidskader voor accommodaties opgesteld en een bijbehorend uitvoeringsplan gemaakt. Dit geeft een duidelijk beeld van onze ambitie ten aanzien van accommodaties (aanbod, kwaliteit, multifunctionaliteit, flexibiliteit, bezetting, duurzaamheid), van de rol die we willen spelen bij het huisvesten van maatschappelijke activiteiten, van de maatregelen die we de komende jaren willen nemen en van de (financiële) consequenties daarvan.

Leefbare en aantrekkelijke dorpen en wijken, daar draait het om. Accommodaties moeten een duidelijke maatschappelijke meerwaarde hebben. We willen toewerken naar minder accommodaties, meer samenwerking en multifunctioneel gebruik van gebouwen en een goede technische, functionele en energetische staat van gebouwen.

Voorzien in Vastgoed moet duidelijkheid bieden, maar geen blauwdrukken. Per activiteit wordt gekeken hoe deze het beste gehuisvest kan worden volgens de ambitie van de gemeente en wie daarin welke rol speelt. We willen passend accommoderen.

Nieuwbouw, en zeker een gebouw dat in eigendom van de gemeente komt, hoort in principe onder het project ViV. Museum Schokland zal na besluitvorming hierin opgenomen worden.

2.4 Maatschappelijke en economische effecten

Werelderfgoed Schokland biedt een internationaal podium voor activiteiten en voorstellingen. Het draagt daarmee bij aan de maatschappelijke waarde van onze gemeente. Ook zijn op Schokland diverse maatschappelijke organisaties, vriendenverenigingen en meer dan 80 vrijwilligers actief, zonder wie veel culturele activiteiten niet mogelijk zouden zijn.

De aanwezigheid van monumenten, een beschermd stads- of dorpsgezicht of Werelderfgoed leidt tot waardevermeerdering van omliggende woonwijken en tot extra investeringen van eigenaren. Kunst en erfgoed creëren baten in de vorm van omzet en werkgelegenheid in de bouw en in de toeristische sector.¹

In 2014 is onderzoek gedaan naar het economische en maatschappelijke effect van een nieuw gebouw en een jaarronde programmering op of nabij Schokland². Daarbij is ook een vergelijking gemaakt met vergelijkbare gebieden en bezoekerscentra.

Het maatschappelijke effect van een dergelijke investering is:

- Het stimuleert de economische vitaliteit en plattelandsontwikkeling;
- Het draagt bij aan het imago en bekendheid van Schokland en Noordoostpolder;
- Het biedt kansen voor educatie;
- Het vergroot de sociale samenhang door regionale samenwerking.

Voor het economische effect van een nieuw bezoekerscentrum is uitgegaan van het realiseren van vier evenementen en meerdere themaweekenden op of nabij Schokland, een aanpassing

¹ Cultureel erfgoed op waarde geschat. Vrije Universiteit Amsterdam, Universiteit Twente en Platform 31 (2013).

Atlas voor Gemeenten. De waarde van cultuur in cijfers. G. Marlet en J. Poort (2011).

² ZKA (2014). Rapporten 'Impactraming Schokland' en 'Werelderfgoedcentrum Schokland'.

van het bestemmingsplan om meer recreatie op de erven mogelijk te maken en een architectonisch interessant gebouw. Dit kan opleveren:

- Ongeveer 16 Fte aan directe werkgelegenheid in het gebied, waarvan 3-5 Fte bij het bezoekerscentrum;
- Een stijging van 3,5% in de toeristische sector van Noordoostpolder.

Er zijn ook indirecte economische effecten bij andere ondernemers, zoals detailhandel, verblijfsaccommodatie, vervoer, etc.

2.5 Visies op recreatie, burgerpanel en locatiestudie

Recreatievisies

Door de ondernemers op Schokland, het Flevo-landschap en het Cultuurbedrijf is nagedacht over de toekomst van de publieksfunctie op Schokland. En dus over de rol van Museum Schokland in het geheel van activiteiten die plaatsvinden of ontwikkeld worden om meer publiek naar het Werelderfgoed toe te trekken. Het resultaat is de visie Tijdloos Mysterie. Duidelijk is dat het hele eiland benut moet worden en dat een jaarronde programmering noodzakelijk is. De basis bestaat uit het vertellen van verhalen.

Benutten van het hele eiland betekent ook structureel samenwerken met verschillende partijen. Op weg naar een jaarronde gebiedsprogrammering is inmiddels een gebiedsprogrammeur benoemd, een ondernemersloket geopend en een nieuwe website en een eigen logo ontwikkeld. Ook is een hechtere samenwerking tussen het Cultuurbedrijf en het Flevo-landschap ontstaan. Er is meer eenduidigheid richting publiek.

Dit willen we verder ontwikkelen. Daarvoor is het noodzakelijk aan te haken op andere recreatievisies in Noordoostpolder, zoals van Waterloopbos, Kuinre en Urk. Zo kan gebiedsprogrammering op elkaar worden afgestemd. Ook Buitengewoon Noordoostpolder wordt daar in betrokken. Deze publiekstrekkers maken nu samen een marketingplan.

Burgerpanel

Ten aanzien van de wens voor een gezamenlijk (Wereld)erfgoedcentrum zijn begin 2016 enkele vragen voorgelegd aan het burgerpanel.

Het burgerpanel vindt het belangrijk (88%) dat de geschiedenis van de Noordoostpolder actief wordt uitgedragen. Ruim 60% vindt het een goed idee als er een centraal (Wereld)erfgoedcentrum komt. De beste locatie voor een dergelijk centrum is volgens 71% Schokland. De meeste mensen denken ook dat een combinatie van de verhalen van Schokland en Noordoostpolder de meeste recreanten zou bereiken.

Locatiestudie

Voor het realiseren van een (Wereld)erfgoedcentrum is een QuickScan uitgevoerd naar mogelijke locaties op en rondom het eiland en eventueel Nagele³. In de QuickScan is een beoordeling gedaan op de aspecten bodem, archeologie, water, cultuurhistorie, landschap, planologie, bestemmingsplan, stedenbouw, verkeer, milieu en flora en fauna.

Er zijn ook andere aspecten die meewegen in een locatiekeuze, zoals bekendheid, investeringskansen en marketingkansen. In geval van nieuwbouw wegen deze aspecten mee met de locatiekeuze.

³ Antea (2015-2016). Werelderfgoedcentrum Schokland. QuickScan potentiële locaties.

2.6 Bodemdaling, vernatting en de hydrologische zone

In 2004 is gestart met de inrichting van een hydrologische zone aan de oost- en zuidzijde van Schokland. Doel hiervan was het tegengaan van bodemdaling op Schokland om de karakteristieke hoogteligging van het voormalige eiland te bewaren en de archeologische resten van Schokland te beschermen. Daarnaast had de hydrologische zone het doel de natuurwaarden op Schokland te bevorderen.

Sinds een aantal jaar wordt door agrariërs ten westen en noordwesten van Schokland melding gemaakt van natschade op hun percelen. Dit gebied is onderhevig aan bodemdaling als gevolg van zetting en oxidatie van veenbodems. De agrariërs geven aan dat de vernatting van hun percelen niet alleen door bodemdaling en intensievere neerslag wordt veroorzaakt, maar dat volgens hen ook de hydrologische zone bijdraagt aan de hoge waterstanden.

De aanleg van een nieuwe bufferzone ten zuiden van Schokland met nieuwe natuur en verhoging van waterstanden brengt daarom voor de agrariërs zorgen met zich mee.

Het college heeft deze signalen gehoord en erover gesproken met gemeenteraadsleden en agrariërs. Om vast te stellen of de vernatting van het agrarische gebied ten (noord)westen van Schokland deels veroorzaakt kan zijn door de aanleg van de hydrologische zone is gevraagd om een onafhankelijk review, uitgevoerd door Deltares. Doel van deze review is om na te gaan of op basis van de tot nu toe uitgevoerde studies kan worden aangetoond dat vernatting van de agrarische percelen ten westen en noordwesten van Schokland al dan niet het gevolg is van de aanleg van de hydrologische zone.

Uit de review blijkt dat de problemen grotendeels worden veroorzaakt door bodemdaling. Wel zijn er belangrijke aandachtspunten. De provincie, gemeente en het Waterschap hebben het gebiedsproces bodemdaling opgestart. Via dit proces wordt het onderzoek naar de vernattingsproblematiek opgepakt, inclusief de relatie met Schokland.

De Rijksdienst voor het Culturele Erfgoed is dit jaar gestart met een evaluatie van de hydrologische zone. Hierbij wordt aandacht besteedt aan de rietgroei, de conservering van archeologische resten en het waterbeheer. Dit in samenwerking met Het Flevo-landschap en Waterschap Zuiderzeeland. De aandachtspunten uit de review van Deltares worden er in meegenomen.

Er zijn ook zorgen geuit over de mogelijke uitstralingseffecten van het vernatten van het gebied ten zuiden van Schokland op de omgeving. Er is een grondwatermodel opgesteld voor het plangebied. Dit model geeft aan dat er zo goed als geen effecten te verwachten zijn. Voorafgaand aan de inrichting zijn nog meerdere onderzoeken en acties noodzakelijk. Allereerst moet er een goed inrichtingsplan komen, dat kan voldoen aan de doelstelling (beschermen archeologische waarden). Dit inrichtingsplan wordt vervolgens getoetst op effecten op de omgeving. Pas als dit voldoet aan alle randvoorwaarden en er geen effect op de omgeving te verwachten is volgt de openbare procedure richting een peilbesluit. Het Waterschap zal daarna monitoren en handhaven vanuit haar rol als waterbeheerder.

3. Op weg naar een oplossing

3.1 Een integrale opgave

De huidige autonome ontwikkeling van Werelderfgoed Schokland brengt voor alle betrokken partijen knelpunten met zich mee:

- Rijk: het bodemarchief verdroogt en verteert geleidelijk, bedreiging van de eerste Nederlandse Unesco-Werelderfgoedsite.
- Agrariërs: bodemgebruik wordt steeds lastiger door de (ongelijke) maaiveld daling in combinatie met toenemende vernatting en de beperkingen vanuit de RO;
- Grondeigenaren: de intrinsieke waarde van de grond vermindert op termijn door de toenemende gebruiksbeperkingen (vernatting en bescherming bodemarchief);
- Gemeente: aanhoudende discussie over de koers ten aanzien van Schokland, onvrede bij alle partijen;
- Provincie: planologische taak in het kader van PARK-gebied.

Samenwerking om tot een duurzame oplossing te komen is noodzakelijk en wordt ook zo gevoeld. Alle gebiedspartners willen tot een oplossing komen waarbij alle partijen wat geven en nemen en uiteindelijk allemaal beter af zijn.

In maart heeft u een memo ontvangen met uitleg over de integrale gebiedsontwikkeling die de gebiedspartners in gang hebben gezet. Hierin is het brede kader van de ontwikkeling geschetst. Hieronder staat in het kort weergegeven welke onderdelen een rol hebben in het besluit en welke randvoorwaarden meespelen in het voorstel dat u wordt voorgelegd.

3.2 Behoud van archeologische waarden

De bodem in de Noordoostpolder daalt door inklinking van het veen- en kleipakket en oxidatie van organisch materiaal. De grond ten zuiden van Schokland bevat een prehistorisch rivierduingebied, dat archeologisch belangrijk is. Deze waarde is onderdeel van de Unesco-status en komt door bodemdaling en het huidige gebruik (landbouw) in gevaar. De agrariërs in het gebied worden beperkt in het landbouwkundig gebruik, omdat daardoor de archeologische resten die aan de oppervlakte verschijnen verstoord worden. De opgelegde beperkingen zijn onvoldoende om het behoud te garanderen.

Om de archeologische waarden te beschermen is het nodig het waterpeil in de nabijheid van het rivierduingebied te verhogen, omdat opgraven niet gewenst en duur is. Vernatting van de bodem betekent echter dat het huidig agrarisch gebruik (deels) niet meer mogelijk is. Agrarische percelen en bedrijven in de omgeving zullen dan aangekocht moeten worden.

Vijf scenario's voor de toekomst

Aan de hand van onderzoek en de afwegingen, zijn er uiteindelijk vijf scenario's overgebleven die door de gebiedspartners besproken zijn. Deze vijf scenario's zijn toegelicht aan de gemeenteraad op 21 mei 2013.

Scenario 0: autonome ontwikkeling

Bij dit scenario wordt in geen van de deelgebieden actie ondernomen. Gevolg is toenemende vernatting van het gebied, verlies van archeologische resten, vermindering van waarde van de grond, verlies van Werelderfgoedstatus. Als er niet ingegrepen wordt krijgen de grondeigenaren in principe, vanwege de nog aanwezige ruimtelijke beperkingen op het Werelderfgoed, ook kosten voor de landbouwschade. Dit scenario biedt geen oplossing voor de archeologie, noch voor de landbouw.

Scenario 1: minimum aanpak Schokkerhaven E-170

Voor het behoud van de Unesco-status is specifiek aandacht nodig voor conservering van de vindplaats Schokkerhaven-E170. Voor behoud van de Werelderfgoedstatus is in het noordelijke deelgebied geen specifieke maatregel nodig. Ook voor het middengebied zijn geen aanvullende maatregelen noodzakelijk, aangezien de archeologie hier voldoende beschermd is. Beperkt behoud in de bodem van de vindplaats Schokkerhaven-E170 is voor het behoud van de Unesco-status in eerste instantie voldoende. De top van het rivierduin ligt in het kavel E-170, en is al aangetast, het grootste deel van de archeologische waarden ligt echter op de flanken van het rivierduin in de kavels ten oosten van E-170. Door middel van aankoop of kavelruil kan het rivierduin worden beschermd. Daarnaast is er vermoedelijk een buffer nodig om de vindplaats heen om deze hydrologisch goed te kunnen isoleren. Dit scenario biedt een oplossing voor een deel van de archeologie, maar geen duurzame oplossing voor de landbouw.

Scenario 2: brede aanpak zuidelijk duin

Behoud in situ van de archeologische waarden door vernatting van het zuidelijke deel van het Werelderfgoed vinden alle partijen een robuust en overtuigend scenario. Wel brengt dit scenario hoge kosten met zich mee. De functies worden in dit scenario stapsgewijs aangepast. Een geleidelijke aanpassing geeft de huidige agrariërs de tijd om op een natuurlijk moment hun bedrijf over te doen aan iemand die zijn bedrijfsvoering dan aanpast aan de nieuwe omstandigheden (extensieve veehouderij, recreatie, natuur, etc.). In dit scenario bestaat het risico dat de top van de vindplaats Schokkerhaven E-170 zal oxideren. Dit scenario biedt een oplossing voor het grootste deel van de archeologie en voor de landbouw in het zuidelijk gebied.

Scenario 3: brede aanpak zuidelijk duin en opgraven top Schokkerhaven E-170

De top van de vindplaats Schokkerhaven-E170 kan niet door middel van hydrologische maatregelen beschermd worden, de rest van het zuidelijk duingebied wel. De aanwezige archeologische resten op de top zullen op korte termijn verdrogen en verdwijnen. Daarmee verdwijnt ook een belangrijk deel van de informatie die in deze vindplaats opgeslagen ligt. Scenario 3 is in principe gelijk aan scenario 2, met de aanvulling dat de top van de vindplaats Schokkerhaven-E170 door middel van opgraven wordt veiliggesteld. Dit biedt ook de mogelijkheid om een educatief programma en onderzoeksprogramma te starten en publieksgerichte activiteiten te organiseren. Dit scenario biedt een oplossing voor de archeologie en voor de landbouw in het zuidelijk gebied.

Scenario 4: het hele WE-gebied aanpakken

Dit scenario houdt een functiewijziging van het gehele Werelderfgoed-gebied in, waarbij de omgeving van Schokland gefaseerd wordt vernat en duurzaam heringericht. Dit scenario zorgt voor een totaaloplossing wat betreft de landbouwkundige problematiek in het gebied in relatie tot de archeologische waarden.

Gebiedspartners kiezen scenario 3

Per scenario zijn de effecten op de Outstanding Universal Values (OUV) van het Werelderfgoed Schokland beoordeeld op:

- kosten,
- haalbaarheid,
- communicatieve mogelijkheden en kans op draagvlak,
- robuustheid en duurzaamheid,
- neveneffecten op lange termijn,
- kansen en risico's.

Deze scenario's zijn besproken en iedere gebiedspartner heeft vanuit de eigen achtergrond een voorkeursscenario bepaald. De gebiedspartners hebben gezamenlijk de wens uitgesproken voor een onderzoek naar de haalbaarheid van scenario 3 (brede aanpak

zuidelijk duin en opgraven top Schokkerhaven E-170). Bij deze keuze heeft gemeente Noordoostpolder wel aangegeven dat de financiële implicaties het gemeentelijk budget ver te boven gaan. Als siteholder heeft de gemeente Noordoostpolder het belang van behoud van de werelderfgoedstatus behartigt op de lange termijn en dat er voor alle partijen een acceptabele oplossing zou komen.

De afgelopen jaren hebben de gebiedspartners van Werelderfgoed Schokland een oplossing gezocht voor scenario 3. Bovendien is bepaald wat er nodig is om het Werelderfgoed een goede toekomst te bieden. Daarbij spelen niet alleen de archeologische waarden en mogelijk verlies van de Werelderfgoedstatus een rol, maar ook de verdienmogelijkheden van de agrariërs en de kleine ondernemers, de bekendheid bij het publiek en de jaarlijkse kosten van het beheer. De oplossing is gevonden in een combinatie van natuurontwikkeling, bescherming van archeologische waarden en een toeristisch-recreatieve ontwikkeling van het gebied. Nu scenario 3 middels de businesscase financieel haalbaar blijkt, wordt deze aan u voorgelegd.

3.3 Een goede toekomst voor Museum Schokland

De gebouwen van Museum Schokland zijn verouderd en verkeren in een matige technische staat. Ze zijn aan grootschalige renovatie of vervangende nieuwbouw toe. Daarnaast is het museumconcept niet meer van deze tijd. De ontwikkelingen en ervaringen van de afgelopen jaren hebben geleid tot een andere kijk op de publieksfunctie die Werelderfgoed Schokland kan vervullen.

Er is een brede wens tot samenwerking op het gebied van recreatie (uitkomst VER⁴-ateliers) en tot een centraal vertrekpunt vanuit de ondernemers op het gebied van toerisme. Een centrale kassa kan helpen om bij te dragen aan de kosten van het beheer (wens Unesco). Bezoekers hechten steeds meer aan een goede (culturele) vrijetijdsbesteding. Zij willen niet alleen vermaakt worden door anderen, maar juist zelf mee kunnen doen en iets moois (mee)maken. Het draait om verrassing en beleving, ook digitaal. Bezoekers stappen sneller over van het ene aanbod naar het andere en instellingen moeten daar op inspelen om binding met de gasten te houden.

Erfgoed in Noordoostpolder is volop in ontwikkeling. Zo is in 2013 een Erfgoednota geschreven. In het dorp Nagele is het uitvoeringslab gestart. Het Waterloopbos is in 2016 Rijksmonument geworden. Het Rijk heeft wederopbouw en Werelderfgoed hoog op de agenda.

In de afgelopen twee jaar zijn gesprekken gevoerd met andere publiekslocaties, zoals Waterloopbos, Museum de Fundatie, Batavialand, maar ook met museumkenners en gebiedspartners. Daarnaast heeft de Stichting Werelderfgoed Nederland ook veel kennis bijgedragen ten aanzien van de ontwikkeling van Werelderfgoed in Nederland.

In de gesprekken heeft de gemeente de wensen verkend wat betreft de publieksfunctie op Schokland. Ook zijn vragen gesteld aan het burgerpanel. Wat ziet men graag? Hoe kun je voor verbinding zorgen en welke verhalen zijn het vertellen waard? Het resultaat is het scenario dat verderop in de nota gepresenteerd wordt.

Bij het opstellen van de pre-businesscase Werelderfgoedcentrum is ook bekeken hoe het verhaal van Werelderfgoed Schokland past binnen het verhaal van ons erfgoed in heel Noordoostpolder. En welke partijen dat verhaal vertellen. Het museum vervult ook de educatieve taak die de gemeente als siteholder heeft. Een ontwikkeling van Museum Schokland en de publieksfunctie op het eiland moet passen in die context.

⁴ VER betekent Visie Erfgoed en Ruimte, Rijkvisie 2014

4. Keuze

4.1 Welke keuze maakt u?

Deze nota omschrijft het voorstel voor de integrale gebiedsontwikkeling. De context ervan heeft u via een memo in maart ontvangen. Het gaat nu om de rol die de gemeente wil aannemen, de te kiezen richting en de investering die daarmee gemoeid is.

Er worden u twee hoofdkeuzes voorgelegd in de gebiedsontwikkeling: voor de business case Nieuwe Natuur en voor de pre-business case Werelderfgoedcentrum. Het zijn keuzes die financieel samenhangen. Mocht het zover komen dat voor een deel de Werelderfgoedstatus wordt opgeheven, dan is het de vraag of een grote investering in de publieksfunctie wenselijk is.

4.2 Businesscase Nieuwe Natuur: behoud van archeologische waarden en ontwikkeling natuur

Nieuwe Natuur is onderdeel van het project 'Integrale gebiedsontwikkeling Werelderfgoed Schokland'. In het project hebben verschillende deelprojecten een onderlinge samenhang. De gebiedspartners trekken hierin samen op. Hiermee is er dus ook een verbinding tussen investeringen van de gebiedspartners in het project.

Gebiedspartners kiezen voor scenario 3: brede aanpak zuidelijk duin en opgraven top Schokkerhaven E-170

Behoud in situ van de archeologische waarden door vernatting van het zuidelijke deel van het Werelderfgoed vinden alle partijen een robuust en overtuigend scenario. Wel brengt dit scenario hoge kosten met zich mee. De functies worden in dit scenario stapsgewijs aangepast. Een geleidelijke aanpassing geeft de huidige agrariërs de tijd om op een natuurlijk moment hun bedrijf over te doen aan iemand die zijn bedrijfsvoering dan aanpast aan de nieuwe omstandigheden (extensieve veehouderij, recreatie, natuur, etc.).

De top van de vindplaats Schokkerhaven-E170 kan niet door middel van hydrologische maatregelen beschermd worden. De aanwezige archeologische resten zullen daardoor op korte termijn verdrogen en verdwijnen. Daarmee verdwijnt ook een belangrijk deel van de informatie die in deze vindplaats opgeslagen ligt. Scenario 3 houdt in dat de top van de vindplaats Schokkerhaven-E170 door middel van opgraven wordt veiliggesteld.

Dit biedt ook de mogelijkheid om een educatief programma en onderzoeksprogramma te starten en publieksgerichte activiteiten te organiseren. De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed en de Rijksuniversiteit Groningen zorgen samen voor de opgraving.

Dit scenario biedt een oplossing voor de archeologie en voor de landbouw in het zuidelijk gebied. Het houdt ook in dat in andere delen van het Werelderfgoedgebied, zoals aan de west- en oostzijde, beperkingen op het grondgebruik worden opgeheven. Dit is inmiddels via een omgevingsvergunning gerealiseerd. Daarnaast wordt aan de noordzijde van het gebied, langs de Vliegtuigweg, ook gewerkt aan een oplossing voor de landbouw. Hiervoor is de komende jaren eerst nog archeologisch onderzoek nodig. Daarna volgt het opheffen van beperkingen.

Er is een businesscase opgesteld voor de ontwikkeling van Nieuwe Natuur aan de zuidzijde van het eiland en daarmee het behoud van de archeologische waarden die daar in de bodem

liggen. Het gebied zal zich ontwikkelen tot een ruim nieuw recreatiegebied, met aandacht voor publieksbereik en biologische akkerbouw.

Figuur 1. Agrarische percelen waar beperkingen zijn opgeheven. De overige kavels ten noorden en westen van het eiland zullen de komende jaren onderzocht worden, waarna ook hier de beperkende maatregelen worden opgeheven.

In de businesscase is onderzocht hoe dit plan te realiseren is, welke partij verantwoordelijk is voor welk onderdeel en op welke wijze het plan financieel haalbaar is. Het is het resultaat van een onderhandeling tussen vele betrokken partijen.

De businesscase voor Nieuwe Natuur Schokland is op 14 december 2016 door de siteholdersgroep vastgesteld en op 23 januari 2017 aangeboden aan het Ministerie van OC&W, wiens bijdrage cruciaal is voor het doorgaan van de gebiedsontwikkeling.

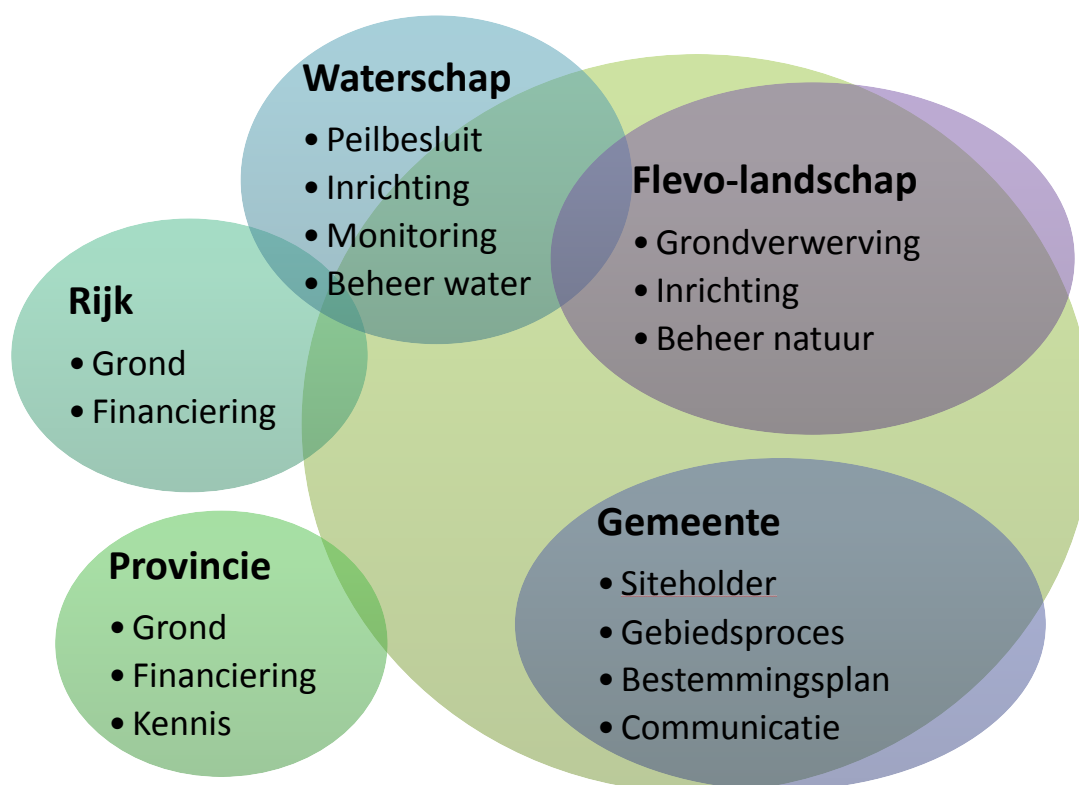
Er is door alle regionaal betrokken organisaties een positief besluit genomen over hun rol en investeringen. Alleen het Rijk heeft nog niet de kostendeckende bijdrage kunnen regelen. Dit komt deels door het demissionaire kabinet en deels doordat de bijdrage door samenwerking van verschillende ministeries tot stand moet komen. Dit proces verloopt moeizaam.

Consequenties Nieuwe Natuur voor gemeente

Het plan Nieuwe Natuur houdt de aanleg van 211 ha nieuwe natuur in, bestaande uit 52 ha weidevogelgrasland, circa 108 ha kruidenrijk grasland en 51 ha biologische akkers die via pacht gaan bijdragen aan beheerskosten.

Gemeente Noordoostpolder is gevraagd de regie te voeren tijdens de uitvoering. Er moeten de overeenkomsten gesloten worden met Flevolandschap (aankopende partij gronden particulier, inrichting natuur en beoogd beheerder), Waterschap Zuiderzeeland (inrichting hydrologisch systeem en monitoring/verantwoording effecten), provincie (aankopende partij rijksgronden) en Rijksvastgoedbedrijf (beschikbaar stellen vervangende gronden en verplaatsing pachters). Logischer is echter dat de aankoper van de gronden en toekomstig beheerder penvoerder wordt. De gemeente beperkt dan haar inbreng dan tot het begeleiden van het gebiedsproces, het wijzigen van het bestemmingsplan en verzorgt de communicatie.

Er is ook een financiële bijdrage gevraagd aan de gemeente voor Nieuwe Natuur. Gemeente Noordoostpolder heeft zich in dit proces opgesteld als siteholder om behoud van het Werelderfgoed te realiseren. Aanleg van natuur is echter geen kerntaak van de gemeente. Recreatie en het versterken van de lokale economie wel. Binnen het plan Nieuwe Natuur is daarom ingezet op een gemeentelijke bijdrage aan de recreatieve inrichting en ontsluiting van het nieuwe natuurgebied. De recreatieve inrichting gaat €1 miljoen kosten.

De gemeente wil bijdragen aan natuurontwikkeling, mits de provincie bijdraagt aan de ontwikkeling van recreatie en cultuur bij Schokland. Samen ontwikkelen we de regio. Hiervoor is een financiële koppeling gemaakt met het proces voor een Werelderfgoedcentrum (zie 3.3). Daarmee ontstaan mogelijkheden voor de provincie om vanuit andere beleidsvelden financieel bij te dragen aan een bezoekerscentrum. Hiervoor heeft de gemeente bij de provincie een voorlopige ZZL-aanvraag gedaan van €2,5 miljoen. In de businesscase Nieuwe Natuur Schokland is daarom ook een taakstelling van €1 miljoen opgenomen voor het realiseren van een Werelderfgoedcentrum. De recreatieve ontwikkeling van het gebied wordt vanuit het ZZL-programma ook gezien als een economische ontwikkeling. De aanvraag is inmiddels ontvankelijk verklaard en kan verder uitgewerkt worden.

Kansen

Alle regionale gebiedspartners hebben ten aanzien van de businesscase en gevraagde investeringen een positief principebesluit genomen. Daarmee biedt het project Nieuwe Natuur Schokland kansen voor behoud van de archeologische waarden, behoud van de Unesco-status, een oplossing voor de landbouwproblematiek en realisatie van 160 ha nieuw recreatiegebied.

Risico's

Als het plan Nieuwe Natuur Schokland doorgaat, wordt een projectorganisatie opgericht. De taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden van deze organisatie worden in een realisatieovereenkomst met de provincie, gemeente, Flevo-landschap, Waterschap en Rijk vastgelegd. De risico's worden in het project opgenomen. Als deelnemende partij loopt de gemeente dus ook risico. Belangrijkste risico's zijn:

- De grondaankoop: de huidige businesscase gaat uit van een verwacht scenario, waarbij het uitgangspunt de marktwaarde van de gronden is. Komt hier verandering in of ontstaan er tegenvallers, dan moet mogelijk de ambitie worden bijgesteld: de projectorganisatie krijgt een bepaald budget en daar moet het mee gedaan worden.
- De toezegde maximale bijdragen gelden als plafond voor het project. Het tekort van €300.000 in de businesscase is een taakstellende opgave voor het project⁵. Verwacht wordt dat met een optimalisatie van het project de taakstelling kan worden ingevuld. Hiermee is de begroting van het project sluitend. Voor deze opgave is de regio verantwoordelijk.
- In de businesscase is geen kostenpost en dekking voor het pachtvrij maken van gronden opgenomen. De kosten voor het pachtvrij maken zijn begroot op maximaal €3,2 mln. Het uitgangspunt is dat het risico met het verplaatsen van pachters naar passende bedrijven kan worden beperkt. Het RVB heeft toegezegd ruilgronden ter beschikking te stellen. Indien sprake is van (dreigende) overschrijding van de projectbegroting besluiten de deelnemende partijen over beheersmaatregelen. Dit is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de betrokken partijen.
- Een ander risico is eventueel effect op de omgeving. In de businesscase is eventuele waardevermindering van direct aangrenzende kavels opgenomen. Mochten er toch meer effecten optreden, dan worden er passende maatregelen genomen.
- Ook is de verwerving van gronden voor het project gebaseerd op vrijwilligheid. Dit is een uitgangspunt van het programma Nieuwe Natuur én een wens van de betrokken grondeigenaren. Er is dus geen sprake van onteigening. De projectorganisatie en de agrariërs moeten er samen uitkomen. Er is geen zekerheid dat de gronden in bezit van het Flevo-landschap komen. De duur van het project is onzeker en dus ook de daarmee samenhangende projectkosten.
- Tenslotte is het risico dat de Rijksbijdrage niet gerealiseerd wordt. Dit houdt in dat het Werelderfgoed een andere toekomst tegemoet gaat, waarbij behoud van de status in het geding komt.

Tijdspad

De totale duur van het project is tien jaar.

⁵ In de businesscase staat een taakstellende opgave van €400.000. Door een extra bijdrage van Waterschap Zuiderzeeland is de taakstellende opgave gedaald naar €300.000

4.3 Pre-businesscase Werelderfgoedcentrum: een nieuw bezoekerscentrum

De ambitie is om een nieuw architectonisch interessant gebouw te realiseren bij Werelderfgoed Schokland. Schokland is Werelderfgoed omdat het van de prehistorie tot en met de inpoldering, en tot op vandaag, bewoond is geweest. Er ligt vrijwel 6000 jaar aan continue bewoningsgeschiedenis. Schokland staat daarmee symbool voor het leven van alle Nederlanders met (de strijd tegen) het water in al zijn facetten.

Het verhaal in het Werelderfgoedcentrum is gericht op de waarden van het Werelderfgoed Schokland (geologie & natuur, archeologie, middeleeuwen, Zuiderzee, inpoldering) en geeft vorm aan de educatieve taak die de gemeente als siteholder heeft. Authenticiteit staat voorop.

Het Werelderfgoedcentrum legt daarnaast verbindingen met de parels in de Noordoostpolder en een ruimere regio, zoals met Amsterdam, Batavialand, Giethoorn, Weerribben en het Werelderfgoed Woudagemaal. Dit is onderdeel van een gericht marketingplan en sluit aan bij de spreidingsstrategie voor (inter)nationale toeristen van het NBTC (Waterlandlijn).

Consequenties nieuwbouw

Dit besluit vraagt de gemeenteraad om scenario's omtrent nieuwbouw op te laten stellen. Een nieuw bezoekerscentrum dat het Werelderfgoed als 'trekker' in de markt kan zetten. Rondom het Werelderfgoedcentrum leggen we fysieke verbindingen aan, zoals fietspaden op het hele eiland en een busverbinding en maken we een verbinding met het nieuwe natuur- en recreatiegebied. Voorwaarde is dat de partijen op Schokland bereid zijn samen te werken. Een keuze voor dit scenario houdt in dat de gemeente zijn geld inzet op één locatie: het Werelderfgoedcentrum. De economische analyse geeft aan dat een dergelijk centrum exploitabel is, wat op termijn een kostenbesparing zal opleveren. Daarnaast heeft dit centrum een positief resultaat op de omgeving.

Deze keuze wordt breed gesteund door onze gebiedspartners. Het Flevo-landschap is bereid bij te dragen in de exploitatie, waardoor ook een kostenbesparing wordt gerealiseerd. Een keuze voor nieuwbouw heeft de voorkeur van zowel Rijk als provincie. Beiden zijn bereid te

investeren, mits het een architectonisch interessant gebouw wordt en zeker als een recreatieve verbinding gemaakt kan worden met het project Nieuwe Natuur Schokland.

Onzekerheden en kansen

De pre-businesscase is nog in een pril stadium. Dat betekent onzekerheden, waaronder de opbrengsten. Bezoekersaantallen en toegangsprijs hebben uiteraard een grote invloed op het resultaat.

Afzien van nieuwbouw betekent doorgaan met bestaande beperkingen en investeren in renovatie en vernieuwing van de tentoonstelling. Noodzakelijke investeringen komen bovendien over tien jaar terug. Nieuwbouw biedt kansen voor groeiende omzet en werkgelegenheid in de regio.

Ook biedt nieuwbouw de mogelijkheid om de klimaatbeheersing voor de gemeentelijke collectie op peil te brengen, zodat de museumlicentie behouden blijft. Tot slot ligt er een mooie kans voor structurele samenwerking met gebiedspartners en daarmee op een toenemend bezoekersaantal en voortbestaan van het museum.

Een gefaseerde aanpak

Een keuze houdt in dat er ook definitieve plannen moeten worden voorgelegd aan de raad, zoals een volledig uitgewerkte businesscase en de keuze voor een locatie. De gemeenteraad maakt ook pas dan een definitieve keuze tot realisatie. Daarnaast moeten subsidies worden aangevraagd om de kosten voor de nieuwbouw omlaag te brengen. Hiervoor zal cofinanciering nodig zijn, zoals bij de ZZL-gelden. Ook dit wordt aan de raad voorgelegd ter besluitvorming.

Risico's

Bezoekersaantallen en toegangsprijs hebben grote invloed op het resultaat en daarmee op terugverdienmogelijkheden. Hier moet in de taakstelling van het Cultuurbedrijf, en dus ook aan het Flevo-landschap, specifiek aandacht aan besteed worden. In de businesscase is daarom uitgegaan van voorzichtige aannames. Een ander risico ontstaat als de ZZL-bijdrage niet wordt toegekend.

Tijdspad

Valt de keuze op nieuwbouw, dan wordt beoogd in 2019 met de bouw te starten. De opening van het centrum kan plaatsvinden in 2020 als Schokland 25 jaar Werelderfgoed is.

4.3 Proces

Welke rol nemen we op ons?

De rol van de gemeente wijzigt de laatste jaren. We verwachten vaker een tegenprestatie die we vastleggen in Subsidieuitvoeringsovereenkomsten. We bemoeien ons minder met de wijze van organiseren, de wijze van uitvoeren en met de eigen keuzes van culturele instellingen. De gemeente stimuleert de instellingen steeds meer cultureel ondernemer te zijn: dat betekent ook meer loslaten. Dit hebben we vastgelegd in onze Sociale Structuurvisie (2012). De gemeente stelt zich op als stimulator. Ze houdt de regie op haar cultuurdoelstellingen. En ze streeft naar samenhang en samenwerking. De gemeente fungeert als netwerkpartner en draagt bij aan een passende vorm om activiteiten te organiseren, en ziet de professionele culturele instellingen in eerste instantie als dé partijen die hierin verbinden en faciliteren.

Rol proces Nieuwe Natuur

De gebiedspartners hebben aangegeven graag gemeente Noordoostpolder, als siteholder en onafhankelijke partij, te zien als regievoerder op het proces Nieuwe Natuur. Dit houdt in het monitoren van de voortgang van de werkzaamheden van Het Flevolandschap (aankopende partij gronden particulieren, inrichting natuur en beoogd beheerder),

Waterschap Zuiderzeeland (inrichting hydrologisch systeem en monitoring/verantwoording effecten), provincie (aankopende partij rijksgronden) en Rijksvastgoedbedrijf (beschikbaar stellen vervangende gronden en verplaatsing pachters). Verder is gevraagd de communicatie te verzorgen richting het gebied en daarbuiten.

Logischer is echter als de aankoper van de gronden en toekomstig beheerder penvoerder wordt. De gemeente beperkt dan haar inbreng dan tot het begeleiden van het gebiedsproces, het wijzigen van het bestemmingsplan en verzorgt de communicatie. De specifieke werkzaamheden van gemeente Noordoostpolder moeten worden vastgelegd in een realisatieovereenkomst.

Rol proces realisatie Werelderfgoedcentrum

Op dit moment is de gemeente eigenaar van Museum Schokland en van de gemeentelijke collectie. De uitvoering is tijdelijk neergelegd bij het Cultuurbedrijf. Gesprekspartners zien graag dat de gemeente het proces trekt vanwege haar onafhankelijkheid.

Veranderende rol in proces

De rol die de gemeente vanaf nu aanneemt, is bepalend voor de zeggenschap in het proces. Als gemeente hebben we een belang bij een goed functionerend Werelderfgoed, Cultuurbedrijf en recreatief centrum.

De gemeente kan haar rol als een met de tijd mee veranderende positie zien. Als eerste hebben we de rol van trekker op ons genomen. Daarbij hebben we de partijen tot elkaar gebracht en gezorgd voor een basisfinanciering middels inbreng van budget en coördineren ZZL-aanvraag.

Voor de daadwerkelijke invulling, organisatievorm voor de exploitatie, en het aanschrijven van aanvullende fondsen voor het Werelderfgoedcentrum, kunnen we vanaf nu het proces faciliteren voor de beoogde deelnemers, zoals het Cultuurbedrijf en Het Flevo-landschap.

Zodra de bouw gereed is en het centrum in gebruik genomen, kan de gemeente de rol van subsidiegever op zich nemen en zich terugtrekken uit het proces.

We willen wel eigenaar blijven van het gebouw, vanuit de wens om als siteholder de educatietaak te kunnen sturen, het museum in stand te houden en op de taakstelling van het Cultuurbedrijf te kunnen sturen, alsmede een goed vertrekpunt voor recreatie in de Noordoostpolder in stand te houden.

5. Vervolgproces

Hieronder geven we kort weer welk proces ongeveer doorlopen wordt indien de gemeenteraad akkoord gaat met het raadsvoorstel.

5.1 Proces Nieuwe Natuur

De projectgroep Nieuwe Natuur stelt een realisatieovereenkomst op. Hierin worden rolverdeling, fasering en financiering vastgelegd. De realisatieovereenkomst wordt ter besluitvorming voorgelegd aan het college van B&W. Naar verwachting is dat begin volgend jaar.

Zodra de realisatieovereenkomst getekend is door alle partijen zal het project beginnen. De totale duur van het project is tien jaar.

Onderdeel van de start van het gebiedsproces vormen:

- evaluatie van de hydrologische zone najaar 2017 en nemen corrigerende maatregelen in 2018;
- inrichtingplan nieuwe natuur opstellen begin 2018;
- GGOR-proces (gewenst opppevlaktewater en grondwaterregime) in 2018 als onderdeel van openbare procedure tot het nemen van een nieuw peilbesluit;

5.2 Procesvoorstel voor nieuwbouw

Proces tot aan definitieve besluitvorming

Voor de inhoud en de exploitatie van een Werelderfgoedcentrum willen Stichting Het Flevoland-landschap en het Cultuurbedrijf samen tot overeenstemming komen. Zij moeten daarvoor:

- Inhoud bepalen
- Organisatie- en samenwerkingsvorm bepalen
- Investing bepalen
- Consequenties uitwerken voor Gesteentetuin en Museum Schokland

De gemeente moet nog het volgende doen:

- Stichtingskosten onderzoeken
- Herberekenen businesscase Werelderfgoedcentrum
- Taak Cultuurbedrijf evalueren
- Omgang met gemeentelijke collectie in nieuwe situatie vastleggen

Daarnaast heeft de gemeente, ondersteund door een marketingdeskundige, een werkgroep opgericht met het Waterloopbos, Urk, Kuinderbos en Toerisme Flevoland. Samen moeten zij:

- Een marketingconcept uitwerken
- Fysieke verbindingen uitwerken

Deze acties moeten leiden tot een Programma van eisen, een definitieve businesscase en een voorstel voor een locatiekeuze. In deze businesscase is aandacht voor de organisatiestructuur en financiën van het Werelderfgoedcentrum. Het PvE kan dienen als opdracht bij het ontwerp voor een nieuw gebouw. Bovendien moet in beeld worden gebracht wat de consequenties zijn voor de huidige infrastructuur.

De definitieve businesscase wordt vervolgens aan College en gemeenteraad voorgelegd ter besluitvorming. Onderdeel hier van is ook de ZZL-aanvraag en ZZL-bijdrage van de

gemeente. Binnen het definitief besluit is aandacht voor de rol van de gemeente in het proces en in de exploitatie. Naar verwachting wordt in 2018 de definitieve businesscase voorgelegd.

Proces na positief besluit

Na akkoord van de gemeenteraad zijn de volgende stappen nog te zetten:

- Uitzetten van ontwerp (tweede helft 2018)
- Ontwerp wordt aan selectiecommissie en burgers voorgelegd (tweede helft 2018/eerste helft 2019)
- Ontwerp wordt besproken met Unesco (2019)
- Na ontwerp keuze kan een bidbook worden samengesteld (2019)
- Dit bidbook dient om de extra financiering voor het centrum te realiseren, waardoor de jaarlijkse exploitatiekosten omlaag kunnen (2019-2020)
- Start bouw (2020)

6. Literatuur

Er zijn meerdere onderzoeken, rapporten en reacties die aan het voorstel voor de integrale gebiedsontwikkeling ten grondslag liggen:

Antea, 2016. Variantenstudie locaties Werelderfgoedcentrum.
Deltares, 2017. Review hydrologische zone Schokland.
Dienst Landelijk Gebied, 2010. Naar een Duurzaam behoud van Schokland.
Gemeente Noordoostpolder, 2014. Managementplan Werelderfgoed Schokland en omgeving 2014-2019.
Gemeente Noordoostpolder, 2016. Verslag Burgerpanel.
Gemeente Noordoostpolder, 2017. Memo gemeenteraad.
Gemeente Noordoostpolder, 2017. Pre-businesscase Werelderfgoedcentrum.
Projectgroep Nieuwe Natuur, 2017. Businesscase Nieuwe Natuur.
ZKA, 2014. Eindrapportage economische effectanalyse Werelderfgoedcentrum.
ZKA, 2014. Einrapportage impactraming gebiedsprogrammering Werelderfgoed Schokland.

Overige documenten:

1^e intentieovereenkomst Nieuwe Natuur
Vervolgintentieovereenkomst Nieuwe Natuur
2^e intentieovereenkomst Nieuwe Natuur
Verlenging 2^e intentieovereenkomst Nieuwe Natuur

Brief met reactie provincie
Brief met reactie Waterschap

